

# A SZIMBOLIZMUS KÖLTŐ-FILOZÓFUSA

(KOMJÁTHY JENŐ)

B O R I I M R E

A XIX. század második felét annyira jellemző, egyetemesnek érzett válság-tudat majdnem hibátlan bölcséleti rendszerre Magyarországon Komjáthy Jenő gondolkodásában formálódott, és iktészetében fogalmazódott meg. A magyar irodalmi szimbolizmus történetében éppen ezért kiemelt, hatványozott figyelmet érdemlő helye van, még ha el is fogadjuk azt az állítást, amely szerint Komjáthy Jenő jelentős, ám közelről sem átütő erejű és tehetségű iktés volt.

Ekkor már nem csupán az ember világhelyzetében bekövetkezett válságról volt szó, mint a romantika nagy korszakában még, hanem a burzsoá világ kríziséről is, így érthető, hogy szinte kibogozhatatlanul van együtt itt az egyéniség válságának minden általános és egyedi jellegzettsége — a nagyvilágban Írországtól Oroszorszáig, s a magyar irodalomban is — az első szimbolista nemzedék eszmevilágában és lírájában. A válságérzet kiváltója és táplálója a tökéletes termelési mód, a költő azonban, aki ezt a válságot átérzi és kifejezi, nem a feudális világrend vagy a tökéletes ideológia eszmei exponense, hanem maga is a válságok gyermeke, aki, ha a múltba pillant, túllát a feudalizmus ezer esztendején, és prefeudális időkbe tekint, s ha a jövőbe néz, a posztkapitalista időket akarja látni — azaz az egykor, az ősidőkben már elveszített, s majd a jövőben emberiség visszaszerezte boldogság-korszakokra esküszük. Az eltűnt totalitás tudata és a dezintegrálódott ember eszme- és érzelmvilágképe — ez Komjáthy Jenő iktészetének „kovásza” tehát, és az ember és világ teljes egysége végső fokozatig ihlető ideálja. Tudjuk, ez az a televény, amely a szimbolista művészetet táplálta világszerte, s innen szívta nedveit a magyar irodalmi szimbolizmus is. Komjáthy Jenőnél mindenekelőtt filozófiai belátásként fogható fel minden olyan felismerés, amely a szimbolizmusra mutat, és a költő „spekulatív dialektikájának” munkájával kell számolnunk, amikor a költő és kora alkori időszervi problémáit vesszük szemügyre Komjáthy Jenő lírájában. Főképpen megérett és kevésbé megérett, közvetlen élettapasztalatra pedig alig alapult prob-

lémalátásról van szó, amely azonban nála a szimbolizmus költői kérdésévé vált, s mint ilyen gondolkodásbeli létkérdéssé, tehát a kifejezés kérdésévé is. Ő költőként fejezi ki, amit filozófus-költőként gondolt önmagáról és a világ állapotának fő jellemzőiről — a teljesség megszűnésének, a valóság eltűnésének látványáról, a világ egysége újbóli helyreállításának a vágyáról, amely a költő költői mivoltának felfogását éppen úgy megszabta, mint a költőnek a világhoz való, alapjában véve elutasító viszonyulását. Következik mindebből, hogy Komjáthy mintegy természetének és gondolkodásának a kényszerítő hatása alatt vált szimbolista filozófussá, tehát misztikussá, akiben hit és bölcsélet, illetve a költő és a bölcselő egyesül. Tisztánlátás és sötétben való tapogatózás jellemzi egyszerre és egyidőben, ami mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy Komjáthy Jenő valóságlátását költő mivolta feltételezte és tette lehetővé. Ezért ő az a költő, aki alapjában véve nem lehetett más, mint csak szimbolista költő-filozófus, aki egész költészetének mintegy mértani és eszmei középpontjába helyezi a megosztottságról írott, a *Tört* című versét:

Babonás hatalom járma alatt  
Nyög a földön érzés, gondolat.  
Szakadozva, csonka alakban  
Jelenik meg a láthatatlan.  
Töredezve, ferde tükörben  
Jelenik meg a pipogya rögben  
Az Isten.

Rokonát a rokon nem leli föl,  
Örökös a magány, nem veri föl  
Zenezóval a vidám, igazi testvér;  
Csak árnyat ölel az, aki eszmél,  
Hiába ver a szíve sebesebben:  
Töredék marad a földön, esetlen  
A Szellem.

Gyönyörű, de fátyolozottan  
Jelenik meg a lenge sorokban;  
Sanyarú, szomorú sorsa: enyészet.  
S ah! vére-kiontva ér kora véget —  
Az okát hiába keresném —  
E siralomvölgybe' keresztjén  
Az Eszmény.

Komjáthy Jenő „szimbolikus koncepciójának” (Horváth János) szinte maradéktalan megfogalmazását találjuk fentebbi versében, egyúttal pedig jeleire ismerünk annak a misztikának is, amelyet „modernnek” kell neveznünk, hiszen, mint Komlós Aladár minősítette, karaktere egészen

ateista, racionális, s mi több: a magja spekulatív jellegű. Tehát olyan misztikáról van Komjáthynál is szó, amelyről a francia Lalande beszél: együtt van az ő meghatározásában a létezés és a gondolkodás módja, tartalmazza az újbóli egyesülés hitének motívumát összes fokozataival a szerelmitől a bölcseletiig, a mélyén ott lapul a kimondhatatlannak és a titokzatosnak a tudata, végighullámszik rajta a kéjnek és a halálnak az élménye, de kinőhet belőle a kiválasztottság, a megjegyzettség, s vele szoros kapcsolatban az elitizmus tudata is. Mindez pedig Komjáthy Jenő költői gondolkodását is jellemzi, s ismérveit adja annak a lírai éneknek, akit verseskönyve kompozíciójában figyelhetünk meg. Gondolkodásbeli következetessége tette azután, hogy a kapott részben eszmei-filozófiai, részben nagyon is konkrét, valóságból eredő impulzusok nyomán meg tudta tenni az utat Schopenhauertől Nietzscheig, illetve a modern kapitalizmusra jellemző tünetek érzékeléséig és felismeréséig. Ilyen módon vált Komjáthy Jenő a modern, polgári magyar társadalmi lét első költőjévé, nézzük ennek a létnek alkár „nagyságát”, alkár pedig nyomorúságát. S filozófusává is, főképpen, ha elfogadjuk azt az állítást, amely szerint a XIX. század utolsó évtizedeinek nagy társadalmi és emberi krízisét általában az irodalom és a filozófia, pontosabban pedig a költő-filozófusok és a filozófus-költők fejezték ki, olyan módon, hogy a filozófiai értekezésben az okfejtés teljességgel költői vonásokat ölt, a költemény pedig bölcséleti materiával telítődik, a verseskönyv ugyanakkor a maga kompozíciójával a szerző rendszeralkotó ambícióit is meghirdeti. Nem itt a helye kifejtetni, miért éppen ebben a korban kapaszkodni az intellektus már nemcsak a mítoszba vagy a mágiába, s nem is olyan távolról a zenébe, hanem — mint az angol Frank Kermodé mondja — a művészek „összeadják magukat az okkultizmussal” is, s lesz ez a „Tudomány csábosan kézenfekvő alternatívája”. A szimbolista művész lelkiének legmélyén izzik a vágy, hogy abba a „magasabb rendű valóságba utazzék, ahol a szellem és értelem nem válik el egymástól”, általában az ember „egységbe forrhat a valósággal”.

Komjáthy Jenő is a villágos és a „tisztá beszéden” túl nagyon is előtérbe helyezi a titokzatos, babonás mozzanatát. Tehát azt a mozzanatot, amely nélkül szimbolista művész nem lehet meg. A *Tört* című fentebb idézett versében „babonás hatalom jármát” említi — ennek foglya Isten—Szellem—Eszmény szentháromsága, ebbe a „járomba” van fogva érzés és gondolat is. Maradéktalan magyarázatát adja tehát ebben a versében Komjáthy Jenő annak, hogy miért kellett szimbolista költővé, szimbolistaként pedig látnokká is válnia. A „babonás hatalom” jármának képétől az „okát hiába keresem” gondolatáig megy itt magyarázatában — azaz: a csonkaság, szakadozottság, töredezettség, „ferdeség”, a rög- és töredékjelleg felismerésétől a valóság eltűnésének, „fátyolozottságának” fájdalmas tudomásulvételéig terjed észlelete a megfogalmazásnak egy konkrétabb, de még mindig a bölcséleti síkján, úgyhogy joggal állít-

hatja, „csak árnyat ölel az, alkí eszmél”. A titokzatosság eleme tehát ott van még boldog isten-látásában is:

Valami titkos isteni szellem  
 Jár a világon, a lelkeken át,  
 Lobog a légben, izzák az égben,  
 Kapja meg az élők tünde sokát...

(Jelenések)

Jól látott okozatok és rejtőző, szem elé nem kerülő okok oly jellemző együtteséről van Komjáthy Jenő költészetében szó, így arról is, hogy a költő világnézete, miként azt Komlós Aladár 1965-ös Komjáthy-tanulmányában meghatározta, „egybehangzóan a Nyugaton ez idő tájt feltörő szimbolista-misztikus áramlattal — idealista, sőt transzcendens irányú”, még inkább pedig arról, hogy az ilyen típusú idealista gondolkodás a látszatvilág „valóságával” nem elégedett meg. Ezt Komlós Aladárnak terjedelmes, 1954-ben megjelent Komjáthy-tanulmánya is bevallja már, a költő mögé a rokon gondolkodók kis körét állítva: „Mindenesetre már Reviczky, majd Madách Aladár, Pallágyi Menyhért, az egész úgynevezett filozófus iskola, melyet találóbb volna transzcendens iskolának nevezni, s végül Spinoza egyaránt olyan irányba terelték őt, hogy a világ lényegét a jelenségek mögött keresse s valami szellemben, sőt istenben lássa.” Németh G. Béla 1956-ban továbbmegy a Komlós Aladár nézeteivel vitatkozó Komjáthy-tanulmányában, amikor a következőket írja: „Komjáthy olyan utat választott, amely elvezethette és el is vezetett a szimbolizmus egy neméhez... Költészetének a szenici évek idején egyik vezérmotívuma az a gyűlölet, amelyet a »hazugtestű látszat«, »a szentté emelt undok hazugság«, a »természetlen világ«, »a látszatlét«, »árnyékvilág« ellen érez.” Ezekhez a helytálló s alig vitatható megállapításokhoz legfeljebb azt tehetjük még, hogy a látszat és valóság „szorongató antagonizmusának” a kérdése (Németh G. Béla) végighúzóódik, vörös fonalként, Komjáthy egész verseskönyvében, ennek alapján pedig egyik központi költői kategóriájaként értelmezhetjük.

Esztétikai-irodalomtörténeti szempontból azonban sokkal fontosabb ennek a kort annyira jellemző ellentmondásnak a költészeti következménye: a szimbolistává vált költőt ez az antagonizmus kényszeríti a *látoki* magatartásba. Mint Rimbaud, ő is látnokliká vette magát, bár közelről sem az összes érzékek egy olyan típusú összezavarása segítségével, amelyről Rimbaud beszélt 1871-ben, a „delírium” fogalmával azonban Komjáthy Jenő is kacérkodik, s már-már az *őrültséggel* egyenlíti ki a látnok-ságot:

Őrült vagyok s ez őrületben  
 Belátok véget, kezdetet,  
 Mi régen elmúlt s eljövendő,

Mitől az ősi Föld beteg.  
 Létom a lkgyót szívetekben,  
 Kezeteken a honfivért,  
 A buja foltot szúzi emlőn,  
 Ūri marokban szolgabért;  
 Minden, mi van, szemembe űtközött...  
 Ah, úgy van, úgy! már meg nem űrülök!

(Deliriumban)

Ellenben Komjáthy is az ismeretlen akarja megismerni látnokként. „Lát-ni” szeretné a jelen igazi arcát, a valóságot, mi fátylak mögött rejtőzködik, de a jövőbe is szeretne belátni, futurisztikus elvárásainak fényében meglátni a helyreállt életegységet, az édeni harmóniát. Ennek a látnok-ságnak erősek a nagyromantikába lkapaszkodó gyökerei, különösképpen, amikor kozmikus látomásról van szó, mint a *Delirium* című versének következő szakaszában is:

Őrült vagyok. Látom rohanni  
 A századot, az ezredet;  
 Az ősz Időt látom foganni,  
 Látok sok dicső kezdetet.  
 Csillagszemekkel kéjt sugároz,  
 Reménnyel terhes fönt az Ég,  
 De ah! idétlen elvetéli,  
 Magzatja halva születék,  
 A Föld nehéz göröngyén megtörött!...

Ha itt Vörösmarty volt elődje, *Prometheusz* című költeménye, miként azt Rónay György állapította meg, Heine *Istenalkony* című költeményére cseng vissza, természetesen Komjáthy Jenő fordításában. „Keresztül-láttam én a világot, túlsokat beláttam, túlmélyre láttam s oda minden űdvöm...” — kezdi Heinével sorolni a rideg valóság kiábrándító és kétségbeejtő tényeit. A valóságlátó költő egyik programverse az, amelyben a Prométheusz-lképzet lkevésbé ismert mozzanatát hozta előtérbe — nem a tűzhozóról s nem is a szenvedőről beszél, aki akár Sziszüphos-alteregója is lehetne, hanem leginkább talán a névetimológia alapján az „előretudó”, „előre gondolkodó” jelzőt kapottat szólaltatja meg, aki akár Lucifer szerepét is eljátszhatná. Az ő Prométheusza valóban „látni-bátor” szellem, s valójában különbözik a Byron-idézet sugallta jelkép lkarakterétől is, mint ahogy különbözik a teremtésnek a Madách tragédiájában megszólaló bírálójától is. Komjáthy Prométheusza a valóságlátó, elámít-hatatlan ember, akinek alakja legtisztábban a költemény második és harmadik szakaszában rajzolódik az olvasó elé:

Szememre fátyolt hasztalan vetettél,  
 Amelyen által csábító gyönyörben  
 Lássam rezegni mind a tárgyalkat.  
 S a lételen lényeket keblemre vonjam  
 Szeretve őket s alkotójukat.  
 Im ezt tevéd, hogy szívemet megejtsed,  
 A hazugságot fénnel takarandó,  
 Hímes leplevel vázalkat fedezz,  
 Csillámmival kitöltöd a szomjas űrt  
 S a képtelen kiharoszt rendszerbe öntsd:  
 De én fölismerém az őshibákat  
 S bíráltalak.

Fölszín-világod el nem kábított;  
 A csillogó nyomor, koldus-ragyogvány  
 Nem vont merész szememre hályogot;  
 Keresztülláttam tarka köntösén,  
 Császári mezzén a komédiásnak,  
 Ez álompompaság, e buja semmi,  
 Ez önmagát ismétlő üres lét  
 El nem vakíthaták a látni-bátort.  
 Világod rendjét gúnnyal ostoroztam  
 És veled szembeszálltam bátor ésszel.  
 Te láttad ezt, Olimp gögös királya  
 S villámaiddal a mélységbe űzted  
 A lázadót...

A Prométheusz-szituáció drámai vonásokat mutat tehát, s Rónay György egyenesen a világszínháznak a századvégén oly népszerű képzetével hozta kapcsolatba. S valóban, mintha Komjáthy is a leláncolt titán panaszát fogalmazná. De ebből a panaszból egészen modern jajszavak szakadnak ki: az van az „őshideg”, a „meddő sziklamellhez”, a „lázongó lelkek szégyenoszlopához” szegezve, akinek szíve *fönndobogó és magasra zajló*, s alkí az égről nem akar lemondani, hanem — kimondatlanul is — a „mindent” akarja. E vers eszmekörében szemlélhető a verseskönyvébe nem került, s teljes szövegében csak 1954-ben megjelent *Pogány vagyok* című 24 versszakos költeményének főképpen utolsó kilenc szakasza. Ebben vannak egyrészt a következő sorok:

Megnyílik a világ köröttem,  
 A légi kárpit széthasad,  
 Lebegni szigorú körökben  
 Látok csodás nagy tárgyakat.

Másrészt a leláncoltság képzetét kiéneklődek:

Természet! élő templomodban  
A tárgyak lelkét szíhatom;  
Szent falaid közt égre lobban  
Minden leláncolt hatalom.

Jegyezzük meg itt azt is, hogy Baudelaire oly sokat idézett, a jelképiséget és korrespondenciákat kinyilatkoztató versének, a *Kapcsolatoknak*, a képvilága jön elő („Templom a természet: élő oszlopai időnként szavakat mormolnak összesúgva...”), de Komjáthy versében ott van a *látomány* és az *ihlett szem* kifejezés is, hogy ennek az én-versnek legfőbb vonásai megmutatkozzanak. Ez a szem természetesen a látóké, hiszen vele szemben áll a „valk álmodó”, akihez a költői létkérdések szólnak a *Párkban* című költeményben:

Valk álmodó, nem hallod a sirámat,  
Mely mindenünnen folyvást fölszakad?  
Nem látod-e, hogy milyen szörnyű bánat  
Van a mosolygó, fényes szín alatt?  
Nem érzed azt a névtelen bűt, mely emészti  
Az egész nagy természetet?  
Nem tudsz a szín mélyére nézni?  
Nem látod-e, hogy itt minden beteg?  
Nem az, minek látszók, itt semmi se:  
Csak nézni szép, borzasztó lennie!

Versbeli töprengések születnek az ilyen típusú felismerésből, kérdések fogalmazódnak meg, amelyekre a költő akar válaszolni. „Más-e a lényeg, más-e a máz?” — írja le a *Kérdések* című költeményében olyan módon, hogy tudja is a feleletet, elannyira, hogy nem csupán a szimbolizmust vállalni kényszerítő gondolkodásáról ad hírt, hanem rendre megnevezi azokat a tényezőket is, amelyek a szimbolizmus képletének lényeges elemeit képezték:

Oh van-e lényeg? Fölszín-e minden?  
Mélyübe nem hat emberi szem.  
Jaj beh talányos! Jaj beh magányos!  
Átok uralg-e mindeneken?

(Kérdések)

E vers szomszédságában, az *Oh jaj nekem!* címűben a „fényteli bőség” mögött a „vers iszony” ellentétét találja, s az ilyen típusú észleleteinek egyik lehetséges telitalálatszerű megfogalmazását adja a *Hópelyhek* III. részében — olyan sorokban, amelyeket Somlyó György „szecessziós ze-

neiségűeknek, a magyar költői nyelvben találhatók hatónak, merészen 'keresett stiliztikájának' nevez:

Azt mondják, hogy fehér a hó,  
— Hiszen a látszat oly csaló! —

Csak én tudom, hogy fekete  
Szállalokból szöve szövete.

Az ártatlan, szép szín alatt  
Látom a sötét pontokat...

Babits Mihály nyomán Rába Györgytől tudjuk, hogy a *feketének* ez a képzete poe-i örökség — Komjáthynál azonban legfeljebb a kép, a gondolat azonban már aligha valószínű, hiszen annyi árnyalatának kifejezését találjuk verseskönyvén végighullámszani, így ténymegállapítás formájában és konfliktusos változatában is. Az elsőre példánk a *Celesta hűgomnak* alábbi két sora:

Oh szép az élet, dús a föld!  
De csak a gyász pompája az...

A másikkra a *Törj össze mindent* négy sora:

Bontsd szét ízekre, éles elme,  
A hazugtestű látszatot;  
Minek nincs magva, nincsen lelke,  
Tépd össze, legyen átkozott!

Az ebbe foglalt gondolatot pedig a jóslat meggyőződéssel átitatott két sor viszi tovább a *Szózat* című költeményéből:

Bár kívül élet színe fesse,  
Ami belül rossz, veszni fog...

A költői valóságlátás problémájáról van szó tehát Komjáthy Jenő gondolkodásának változataiban, s ezek a fátyol-képzettel mutatnak igen szoros kapcsolatot. Már *A homályból* elején a *Régi rege* cím alá fogott versek második darabjaként olvasható *Quam prope, tam procul* címűben (Rónay György szerint ebben az „egy-egy alkikordjában már a fiatal Babitsra emlékeztető versében”) megtaláljuk az „irigy fátyol” kifejezést, de ott még azt rejti a költői szem elől, „mi lehetlen”, akárcsak az *Elmélyedés* című, ettől már távol eső versben is a „bűvös fátyol”. A *Szakadjatok...* című költeményében azután a végleges tartalmait is megadja ennek a képzetnek, amikor a Schopenhauer használta kifejezést fogadja el.



Te színvilág, omolj a semmisségbe!  
 Te álom-alkotmány, törj össze végre!  
 Szeretném már széttépni Mája fátylát,  
 Illúziója nékem semmisség,  
 Merész szemem e fátylon máris átlát...  
 Elégek, testem ízenként elég.

Foszolj szét, ködgomoly, árnyak birodalma,  
 Mely élni tör, holott a szíve halva!  
 E hazug látszatot utálom én már...

Schopenhauernek igen konkrét hatásával kell tehát Komjáthy Jenő költészetében számolni, de ezt a bölcséleti ráhatást (közelről sem lehet negatívnak tartani: nem a kérdésfeltevésben van a befolyása, hanem a megnevezésben, a megfogalmazásban, hiszen Silkabonyi Antaltól Komlós Aladárig a Komjáthy-irodalom a filozófus és a költő nézetei közötti különbségeket sem hallgatja el. Maga Komjáthy a *Schopenhauer* című költeményében a német filozófust azért ünnepli, mert annak „elméje a titkok szívéig hatolt”, meglátta a „létszonyt”, s éppen ezért nevezte „sötét igazság hirdetőjének”, „aki Mája fátyolát elöttünk felfodé”. Komjáthy Jenő nézete a látszat és valóság kérdésével kapcsolatban közelről sem olyan egyértelmű, mint mesterének a felfogása. A költőnél nehezen lehetne a „Mája fátylát” a társadalmi élettel egyenlíteni ki, mint tette Lukács György, amikor Schopenhauert interpretálta. S a költőt nem is annyira a végeredmény érdekelte, a valóság részleteinek allig van nyoma költészetében, hanem maga a látás — azaz a Mája fátyla mögé való pillantás. Erről beszél Németh G. Béla is, amikor azt írja, hogy Komjáthy „inkább csak tudósít látomásairól, csak jelzi azokat az érzéseket, élményeket, amelyeket látomásai váltottak ki”. Ezt bizonyítja a Mája fátyla képzetkörrel jól kifejező *In hilaritate tristis* című verse:

Csak engem üld a gondolat,  
 Mert látom igaz arcodat  
 A szép álarc mögött.  
 Csalárd és törpe minden  
 Elmélyedt szemeimben,  
 Múltékony, vak, törött.

Hiába vón szépítenem,  
 Többé föl nem építhetem,  
 Mi egyszer összedőlt!  
 Lehullott róla Mája  
 Bűvös, csalóka fátyla,  
 Nem nyújthat többé gyönyört...

Itt is látható: a Mája fátyla képzet elválaszthatatlan a „szívbe látni” képzettől. Most idézett költeményében írja, hogy „szeme a céda nyárnak sötét szívébe lát”, míg amikor az egység és a teljesség vágyképéről és eszme-élményéről beszél, akkor a *belátom* igét használja következetesen, a „belátom az egészet” képleteként. Hogy még mindig a látnok-költőről van szó, azt Németh G. Bélának az a megfigyelése is bizonyítja, amely szerint a *látni* ige jelentésváltozása, jelentésbővülése fölöttébb szemléltetően bizonyítja, hogy a látomás Komjáthy költészetében jelentős helyet foglal el. Ez a „jól körülhatárolható, konkrét jelentésű ige Komjáthy szóhasználatában fölvette az *átlátok*, *megérték* s a megértés következtében *tudok* igék jelentését”, miközben „a szó hangulati velejárója meggazdagodott, ünnepivé, szinte mítikussá fokozódott”. A *belátom* ez igeborkor-nak talán a legfontosabb költői hajtása ebben a költészetben — futurisztikus elvárásainak a tetőzése játszódik le e *belátással*, a világharmónia áhított körébe jut általa:

Szívem a gyönyörtől részeg:  
Mert belátom az egészet.

Létrejött a bűvös egység:  
Már érezlek, szent Mindenség!  
Bennem élsz te s én tebenned:  
Én vagyok a vég s a kezdet.

Óh e látszat a valóság!  
Éonok a röpké órák...

— — — — —  
Óh e magas, bűvös egység,  
Alkotja a dolgok rendjét!...

(Harmónia)

Ha van Komjáthy Jenő költői gondolkodásának központi kategóriája, akkor az *egész* fogalomvilága ilyen kategória. Verseskönyvének bevezető költeményében, *A homályból* címűben már a „boldog összességbe” való szakadásra biztatja magát egy jellegzetesen önfel szólító versszakban („Rohanj a lélek tengerébe Lelkem, te büszke nagy folyam! Szakadj a boldog összességbe, Hova minden világ rohan!”), a *Körfolyam* című versének mindenség-csarnokában ott látja lángbetűkkel felírva a jelszót: „Minden egy”. Kötetének szinte a mértani középpontjában az „egyetlenségtől ittasodva” leírja a következő két sort is:

Megalkotom szellemvilágom:  
Belátom innen az egészet...

(Barátaimhoz)

Innen azután a „végtelen lét tiszta teljére” (Újjászületés) nyílik kilátás, ahová kötetének utolsó verssorozataiban át is költöznek — a *Jelenések* című versével kezdődően. Itt, ebben a költői világban „kötörve kéjes lihegésbe izzuk az élet dús egésze” (Oh mennyi fény), és a költő nevezi egyszer „magas bűvös egésznek”, „szent egységnek”, „boldog összességnek”, másszor „isteni teljnek” vagy „dús egésznek”. Ismeri ugyanakkor rejtőzködő természetét is:

Kereslek mérhetetlen mérték,  
Törtek között Te egyedül egész;  
Föltétlen nagyság s mégis láthatatlan  
Parányiság, mert hisz elrejtőzöl...

(*Kereslek!*)

Kétkedésének is hangot kell tehát adnia:

Vagy csak a részlet nyitva előttünk?  
Csukva örökre az isteni telj?  
Vagy maga félszeg tán a teremtes?  
Teljesen értőn sohase felel?

(*Kérdések*)

Megszólaltatja egészen szükségszerűen Komjáthy Jenő a perc-élet és a rész-lét motívumát, s azt is kétségtelenné teszi, hogy a legnagyobb büntetés „részekre törve lenni”, a nagyobb teret gondolkodásában és költészetében a „nagy Természet” mutatta egység vágyképe foglalja el, ennek „ragyogóbb világán csügg váltig méla, szomjú lelke” (Kortársaimhoz), nyilvánvalóvá téve, hogy csak az elragadtatott, a „szent részegségbe” merülő látó-költőnek adatik meg belátni a „mindent”:

Mit a részlet! Itt e minden.  
Örökíjjan él e szívben.  
Nem vagyok már pusztá részed:  
Oh mert látlak, nagy Természet!

(*Harmónia*)

Komlós Aladár ez élmény kapcsán a „spinozizmus, illetve a gnózis tengerszorosában” látja Komjáthyt hajózni, alkí útban van a „misztika végzetes vizeire”. Egészen nyilvánvalóan, ha arra gondolunk, hogy az áhított világegységet gondolatilag csak szubjektív módon, a misztika fogódzói segítségével, költészetileg pedig a szimbólumok révén sikerülhetett megteremteni és kifejezni. A századvégi megosztottság szakadékaik felett így építettek a költők, köztük Komjáthy Jenő is, szívárványból vont hidakat. Ennek társadalmi indokait különben Németh G. Béla írta

le Ady szimbolizmusával kapcsolatban megbízható módon, emlegetve „a látszat és a valóság antagonizmusát, a részlet és az egész ellentmondását, a mindennapi élet részletszépségeinek és az élet egésze sivárságának az ütközését, a felszín és a társadalom mélye forrongásának ellentétét, a kor világnézetének és az alapvető emberi, esztétikai és etikai értékének dilemmáját, a forradalmi elhatározottság és a néptömegek harcaitól való izoláltság szembenállását, a szélsőséges individualizmus és közösség utáni vágy kettősségét”. Érthető tehát, hogy Komjáthy Jenő „az első költő, akinék egész műve... a szubjektivizmus jegyében fogant”, miként ugyancsak Németh G. Béla konstatálta, mert az objektív szemléletmód erről az áhított világegységről aligha tudósíthatta volna a költőt. A látszatot és valóságot megérteni segítő Schopenhauer mellett ezért volt szüksége Komjáthy-nak a „misztikus pantheista” Spinozára, s ne feledjük el, hogy Komlós Aladár szerint a szimbolizmus „természetes stilisztikai kifejezése a pantheizmusnak”, és ezért kereste a filozófus Schmitt Jenő Henrik és a költő Komjáthy Jenő a kapcsolatot.

Egy érzett és hitet teljesség, e teljességnek, egységnek a tudata képezi tehát Komjáthy Jenő szimbolista költészetének az alapját — azzal a bizonytalansági tényezővel együtt, amelyekről például a *Kérdések* című versében beszél, s ezek rendre szubjektivisták fogantatásukra vezethetők vissza.